

”Kun tarkastelen taivaltani...”

Leonid Brežnevin ja Nikita Hruštšovin muistelmat neuvostoelämäkertoina

Oulun yliopisto Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

7.5.2020

Saga Jarva

Sisällys

Johdanto	3
1 Muistelmat kirjallisina teoksina	8
2 Yhteisö ja yksilöt	12
2.1 Sankarilliset neuvostokansalaiset	12
2.2 Puolueen ylimmät toimijat	15
3 Muistelmat vaikuttamisen keinona	19
3.1 Aatteellinen vaikuttaminen	19
3.2 Ajatukset tulevaisuudesta	21
3.3 Totuuden ongelma	23
Loppulause	26
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	28

Johdanto

Tutkielman nimi on lainaus Leonid Brežnevin muistelmista.¹ Tarkastelen kandidaatintutkimielmassani Brežnevin² ja Nikita Hruštšovin³ muistelmia. Tarkastelen erityisesti teosten osia, jotka koskevat jälleenrakennuskautta⁴ 1945–1953, eli toisen maailmansodan jälkeistä aikaa noin Stalinin kuolemaan saakka. Nämä muistelmaosiot on kirjoitettu ajasta, jolloin Stalin oli suuressa roolissa ja politiikan keskiössä, aikana, jolloin näin ei enää ollut. Tarkoitukseni on tutkia, miten Brežnevin ja Hruštšovin muistelmat asettuvat myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuuden perinteeseen kirjallisina teoksina ja miten muistelmassa toteutuu tuolle perinteelle ominaisia piirteitä: kaunokirjalliset ominaisuudet, kuten kertomuksellisuus; yksilöiden korostaminen ja nostaminen esimerkeiksi neuvostokansalaisille; sekä elämäkertakirjallisuuden käyttö propagandana.

Hruštšovin muistelmat eivät ole varsinaisesti lainkaan osa myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuuden perinnettä: muistelmat ilmestyivät ensimmäisen kerran Yhdysvalloissa, ja Venäjälläkin vasta vuonna 1999. Hruštšovin ja Brežnevin muistelmat ovat kuitenkin vertailtavissa, sillä molemmat teokset ovat Neuvostoliiton pääsihteerin muistelmat. Hruštšov ja Brežnev olivat myös molemmat jälleenrakennusaikana työtehtävissä Ukrainan alueella.

Lähteinäni käytän Brežnevin vuonna 1979 suomennetun *Muistelmia* -teoksen toista osaa *Jälleenrakennuskausi*⁵ sekä Hruštšovin muistelmien toisen osan, *Reformer, 1945-1964*,

¹ Brežnev 1979, 111.

² Leonid Brežnev (1906–1982) toimi Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen pääsihteerinä vuodesta 1966 vuoteen 1982. Hän toimi jälleenrakennuksen aikana Ukrainan alueella Zaporozžen (nyk. Zaporizžja) aluekomitean ensimmäisenä sihteerinä vuosina 1946–1947 ja Dnepropetrovskin aluekomitean ensimmäisenä sihteerinä vuosina 1947–1950. Brežnevistä tuli politbyroon, eli keskuskomitean vaikutusvaltaisimmista jäsenistä kootun osaston, jäsen vuonna 1957. Jungar 2000, 482–483; Brežnev 1979, passim; Khrushchev 2006 ”Biographies”, 785.

³ Nikita Hruštšov (1894–1971) toimi Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen pääsihteerinä vuodesta 1953 vuoteen 1964, jolloin hänet syrjäytettiin vallasta. Hän oli jälleenrakennusaikana Ukrainan kommunistisen puolueen ensimmäinen sihteeri. Jungar 2000, passim; Khrushchev 2006, passim.

⁴ Termillä jälleenrakennuskausi tarkoitetaan toisen maailmansodan jälkeistä aikaa.

⁵ Brežnevin muistelmien toinen osa *Jälleenrakennuskausi* (ven. Возрождение, lit. Vozrozhdenie) ilmestyi Neuvostoliitossa vuonna 1978. Kolme muistelmateosta (Pieni maa, Jälleenrakennuskausi ja Uudis-maa) julkaistiin suomeksi yksissä kansissa vuonna 1979.

ensimmäistä puoliskoa, noin sivuja 3–221. Käyttämäni Hruštšovin muistelmat ovat ilmestyneet englanninkielisenä kolmiosaisena sarjana vuonna 2006, venäjänkielisen vuonna 1999 ilmestyneen neliosaisen sarjan pohjalta.⁶ Hruštšov aloitti muistelmiensa äänittämisen vuonna 1966.⁷

Tarkastelen ensimmäiseksi Brežnevin ja Hruštšovin muistelmia ennen kaikkea kirjallisina teoksina, sillä ne ovat syntyneet aikana, jolloin poliittisista elämäkerroista pyrittiin tekemään hyvin kaunokirjallisia. Antti Tuuri kirjoittaa artikkelissaan ”Kirjailija ja lähihistoria”, että kaunokirjallisten teosten perustaso on kertomustaso: jotta lukija houkuttuu lukemaan koko teoksen, on kertomuksen sijoitettava johonkin, ja siinä on tapahduttava jotakin mielenkiintoista.⁸ Tähän kiinnitän tutkielmassani huomiota: miten muistelmat etenevät ja mistä tapahtumista kertomus koostuu.

Jyrki Pöysä tuo teoksessaan *Lähiluvun tieto* esille ajatuksen muistelmatekstien toimijuudesta⁹. Muistelmia lukiessa on tärkeää kysyä kuka tekstissä toimii, ja kuka tai ketkä ovat toiminnan kohteena. Tätä tutkin myös Brežnevin ja Hruštšovin muistelmissa: miten muistelijat puhuvat itsestään ja minkä roolin he antavat itselleen kertomuksissaan? Keitä toimijoita muistelijat nimeävät ja mainitsevat muistelmissaan? Vertailen teoksissa esiteltyjä toimijoita keskenään, sekä syvennyn tutkimaan sitä, millaisia merkityksiä eri toimijoille on annettu. Tarkastelen tässä erityisesti sitä, miten teoksissa tuodaan esille tavallisia rivi-kansalaisia ja ylimpiä poliittisia vaikuttajia, kuten Josif Stalin.

6 Ensimmäisen kerran Hruštšovin muistelmat ilmestyivät Yhdysvalloissa, nimikkeellä *Khrushchev re-members*, Hruštšovin yhä eläessä. Ufberg 2016.

7 Ufberg 2016.

⁸ Tuuri 1995, 290–291.

⁹ Pöysä 2015, 135–136.

Viimeiseksi tutkin teoksia vaikuttamisen keinona: miten muistelmateokset ottivat kantaa oman aikansa nykypäivään ja tulevaisuuteen? Poliittisiin julkaisuihin erikoistunut kustantamo Politizdat¹⁰ pyrki julkaisuillaan luomaan yhteyden aatteesta ja puolueen menneisyydestä etäännyneeseen yleisöön. Ongelmaksi oli muodostunut se, että uudet sukupolvet eivät enää muistaneet sitä menneisyyttä, jonka varassa yhteiskuntaa ylläpidettiin.¹¹ Elämäkertakirjallisuus koettiin parhaaksi propagandan muodoksi nuorten kouluttamiseksi puolueen sankarillisesta menneisyydestä ja perinteestä.¹² Politizdat tunnusti tarpeen uudistaa poliittista kirjallisuutta myös sen takia, että lukijat olivat muuttuneet ja kasvaneet; vanha harmaa ja kaavamainen propaganda oli menettänyt tehonsa.¹³ Kustantajat halusivat tekstejä, joiden poliittinen sisältö ikään kuin imeytyy lukijaan huomaamatta. Elämäkerrat tekivät oikeista tarinoista jännittäviä juonikuvioita ja henkilöistä hahmoja. Tämän ajateltiin takaavan elämäkertakirjallisuuden suosion ja propagandatehon.¹⁴

Brežnevin muistelmissa huomionarvoisinta on se, että ne on haamukirjoitettu ja kirjoittajat olivat todennäköisesti joukko Politizdatin ammattikirjoittajia¹⁵, mikä oli Politizdatin elämäkerroille tavallista. Puhun tässä työssä kuitenkin selvyiden vuoksi Brežnevin muistelmista ja puhun Brežnevistä kirjoittajana. Samoin puhun Hruštšovista kirjoittajana, vaikka hän suurimmaksi osaksi saneli muistelmansa ääninauhalle.

Myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuusperinnettä on tutkinut esimerkiksi Polly Jones, ja käytän tutkielmassani keskeisenä tutkimuskirjallisuutena hänen aiheesta kirjoittamaansa teosta *Revolution rekindled: the writers and readers of late soviet biography* (2019) sekä artikkeleita ”’Life as big as the ocean’: Bolshevik Biography and the problem of personality from late Stalinism to late Socialism” (2018) ja ”The Fire Burns On? The ”Fiery Revolutionaries” Biographical Series and the Rethinking of Propaganda in the

¹⁰ Politizdat julkaisi myös Brežnevin muistelmat. Kustantamo perustettiin vuonna 1918 nimellä Kommunist, jonka jälkeen nimeksi tuli Politizdat. Stalinin aikana kustantamon nimenä oli Partizdat ja Gospolitizdat, ja 1960-luvulla nimi vaihtui jälleen Politizdatiksi. Politizdat oli aina ollut enemmän tai vähemmän Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen keskuskomitean valvonnassa ja hallinnassa, mutta virallisesti kustantamo otettiin keskuskomitean alaisuuteen vuonna 1970. Jones 2019, 31–33.

¹¹ Jones 2015, 34.

¹² Jones 2018, 1. Käyttämäni artikkeli on kirjoittajan hyväksymä versio Oxford University Research Archive:ssa, joten artikkelin muotoilu ja sen johdosta sivunumerot poikkeavat alkuperäisestä julkaisusta.

¹³ Jones 2015, 40.

¹⁴ Jones 2015, 41.

¹⁵ Ria Novosti 2006.

Brezhnev Era” (2015). Elämäkertakirjallisuus on mielenkiintoinen tutkimuskohde, sillä kuten Maarit Leskelä-Kärki kirjoittaa artikkelissaan ”Suhteellista elämää”; elämäkertakirjallisuus on aina toiminut esikuvien luoja ja rakentanut ja muokannut kansallista historiaa.¹⁶ Tämän sisäistivät jo aikanaan Neuvostoliiton poliittisen kirjallisuuden julkaisijat ja kirjoittajat.

Puolueen keskuskomitea halusi laajentaa poliittisen propagandan yleisöä ja lisätä sen vetovoimaa jo Stalinin kauden alussa; jo silloin kokeiltiin hyödyntää journalisteja ja populaarikirjallisuutta.¹⁷ 1930-luvulle tultaessa saivat niin yhteisöä yksilön ylitse painottavat kuin yhteisön massaksi anonymisoivat elämäkerrat väistyä yksilöityjen sosialististen sankareiden tieltä: sosialistisankareista kirjoittamalla pyrittiin inspiroimaan kansalaisia toimimaan tietoisesti yhteisen hyvän eteen.¹⁸

Sodan jälkeen poliittinen johto oli huolissaan siitä, miten yleistyvät joukkotiedotusvälineet vaikuttivat kuluttajiin: välittikö media pelkkää viihdettä poliittisen kaitsemisen ja tiedottamisen sijaan?¹⁹ Tämä loi osaltaan paineita tuottaa entistä iskevämpää ja tehokkaampaa propagandaa, johon suuren yleisön olisi helppo tarttua. Stalinin kuoleman jälkeen Politizdat ei tiennyt, miten vedota suureen yleisöön, mutta tiesi, että niin oli tehtävä.²⁰

Stalinin kuolemaa seurannut henkilökultin purkaminen vaikutti olennaisesti puoluepropagandaan: esimerkiksi sellaisia henkilöitä ja toimijoita, jotka oli Stalinin aikana hiljennetty tai unohdettu, nostettiin unholasta.²¹ Tämä niin kutsuttu destalinisointi vaikutti elämäkertakirjallisuuteenkin; puoluehistoriasta kertominen ja kirjoittaminen arvioitiin uu-

¹⁶ Leskelä-Kärki 2014, 323.

¹⁷ Jones 2015, 34–35.

¹⁸ Jones 2018, 4.

¹⁹ Jones 2015, 36.

²⁰ Jones 2015, 36.

²¹ Jones 2018, 16. Esimerkiksi teloitetusta marsalkka Tuhatševskistä kirjoitettiin ja julkaistiin elämäkerta 1960-luvun alkupuolella. Jones 2018, 24.

delleen. Elämäkerroista haluttiin uudenlaisia, ne haluttiin säilyttää tehokkaana propagandana, mutta haluttiin kokeilla myös uusia vaikutuskeinoja, jotka nojaisivat enemmän yksilöön.²²

Vuonna 1968 Politizdatin Tuliset vallankumoukselliset -sarjan²³ päätoimittaja Lev Davydov puhui kirjailijoiden käytön puolesta ja linjasi, että kirjailijat kirjoittavat elämäkertoja historioitsijoita paremmin. Politizdatin johtajan Nikolai Tropkinin mukaan taiteellisten keinojen käyttö tekee elämäkerroista massakirjallisuutta, jota voi käyttää myös historian opiskelussa ja historiaan tutustumisessa.²⁴ Kirjailijoiden ajateltiin pystyvän kuvaamaan puolueen historiaa paremmin ja kiinnostavalla tavalla. Kirjailijat otettiin mukaan poliittisen kirjallisuuden kirjoittamiseen ja julkaisuun Hruštšovin ja Brežnevin kausien murroskohdassa; vuonna 1964 Politizdatissa perustettiin kirjailijoiden neuvosto.²⁵

Kumpikaan tutkimistani muistelmista ei ilmestynyt osana Tuliset vallankumoukselliset -sarjaa, mutta sarjassa tiivistyi kaikki neuvostoelämäkertakirjallisuuden genren uudistamiseen kohdistuvat vaatimukset ja odotukset, joten sarja ominaisuuksineen toimii hyvänä vertailukohteena kaikille myöhäisneuvostoajan elämäkerroille.

²² Jones 2018, 2–3.

²³ Tuliset vallankumoukselliset -sarja (Fiery revolutionaries, ven. Plamennye revoliutsionery) oli Politizdatin elämäkertasarja vallankumouksellisista kommunisteista, jotka olivat esimerkillisiä toimijoita Neuvostoliiton ja Venäjän historiassa. Sarja oli tyylikeinoiltaan paikoin varsin luova ja kokeellinen, Jones 2019, 2.

²⁴ Jones 2015, 32.

²⁵ Jones 2015, 32.

1 Muistelmat kirjallisina teoksina

Brežnevin ja Hruštšovin muistelmien eroista yksi selviää jo ensisilmäyksellä: toinen teos on selvästi kertomuksellisempi, toinen dokumentaarisempi: Brežnevin muistelmat jakautuvat otsikoimattomiin lukuihin, kun taas Hruštšovin muistelmia rytmittävät lukuisat väliotsikot ja lukujen jälkeen tulevat laajat alaviitetiedot.

Brežnevin muistelmista poiketen Hruštšovin muistelmissa on selittäviä alaviitteitä, joita ovat kirjoittaneet muistelmien toimittaja, Hruštšovin poika Sergei Hruštšov, sekä kääntäjät George Shriver ja Stephen Shenfield. He tekevät tarkentavia huomautuksia ja kertovat myös asioista, jotka eivät välttämättä ole lukijalle tuttuja. Tämä lisää teoksen luotettavuutta ja tekee teoksesta myös lähestyttävämmän nykypäivän lukijalle. Esimerkiksi koko teoksen ensimmäinen lähdeviite tulee jo ensimmäisen luvun ensimmäisen lauseen jälkeen: Hruštšov mainitsee Ukrainan vapautuneen Saksalta ja sen liittolaisilta, ja kääntäjien Shriver ja Shenfield kirjoittama alaviite selventää, keitä nämä Saksan ja laajemmin fasisien liittolaiset olivat, jotka olivat osallistuneet Ukrainan valloittamiseen.²⁶ Viitteissä lukee myös, kuka tai ketkä viitteen ovat kirjoittaneet.

Runsaat ja informatiiviset alaviitteet herättävät luottamusta ja palvelevat sellaistaakin lukijaa, joka ei syvällisesti tunne aikakautta ja sen ilmiöitä. Jo tämä piirre erottaa teoksen selvästi myöhäisneuvostoajan elämäkerroista, joita kirjoittivat historioitsijoiden sijaan enenevässä määrin ammattikirjoittajat, kuten kirjailijat ja journalistit.

Brežnevin muistelmat julkaisi Politizdat, mikä kertoo, että muistelmilla oli jokin poliittinen agenda. Muistelmat eivät kuitenkaan ole suorasukaisen poliittiset, vaan viesti ja sanoma selviävät lukijalle aivan kuin itsestään. Tällaista vaikutusta Politizdatin julkaisulta toivottiinkin, että poliittinen sanoma ikään kuin imeytyisi lukijaan huomaamatta.²⁷ Toisaalta Brežnevin muistelmat on selvästi suunnattu aikalaislukijoille, jotka tietävät, mistä kirjoittaja puhuu: tämän takia muistelmissa ei avata esimerkiksi alaviitteiden tai muiden

²⁶ Khrushchev 2006, 3.

²⁷ Jones 2015, 41.

selitysten avulla tapahtumia tai paikkoja, joihin kirjoittaja viittaa. Brežnev kirjoittaa esimerkiksi:

--tästä Dneprin voimalasta on meille muodostunut neuvostomaan teollisen mahdin vertauskuva. Kaikki tuntevat sen uutisfilmien, sanoma- ja aikakauslehtikuvien perusteella. Tämä pato on kaunis jollakin aivan erityisellä tavalla.²⁸

Brežnev olettaa tekstissään, että lukija tuntee mainitun Dneprin voimalaitoksen, eikä kerro sen synnystä, toiminnasta tai tuhosta sen enempää. Tämä ei ole luultavasti haitannut aikalaislukijaa, mutta vieraannuttaa myöhempiä lukijoita.

Kaunokirjallista vai dokumentaarista?

Kun elämäkertakirjallisuutta alettiin määritellä uudelleen ja valjastaa poliittiseen käyttöön, ajateltiin Politizdatissa muun muassa, että niin kutsuttu taiteellinen elämäkerta olisi historiallisesti täsmällinen, moniulotteinen ja taitavasti hahmoja ja mielikuvia luova.²⁹

Brežnevin muistelmien osa *Jälleenrakennuskausi* alkaakin varsin runollisesti, tuoden esille sodan jättämän täydellisen hävityksen:

Ruoho oli jo ehtinyt kasvaa esiin raudan ja sepelin lomasta, ja kaukaa kiiri villiintyneiden koirien ulinaa, mutta ympärillä oli pelkkiä raunioita, ja hiilintyneiden puiden oksilla riippui mustia variksenpesiä. Samaa olin nähnyt kansalaissodankin jälkeen, mutta silloin oli kammottanut tehtaiden kuollut hiljaisuus; nyt ne olivat kokonaan tomua ja tuhkaa.³⁰

Tämä on tyypillinen piirre Politizdatin myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuudessa. Esimerkiksi Tuliset vallankumoukselliset -sarjan suosion ollessa huipussaan 1970-lu-

²⁸ Brežnev 1979, 56.

²⁹ Jones 2018, 1.

³⁰ Brežnev 1979, 55.

vulla, elämäkertakirjallisuuden genre lähestyi romaania ja siirtyi yhä kauemmas dokumentaarisesta ja kronologisesta kerronnasta.³¹ Brežnevin muistelmat etenevät kyllä suurilta linjoiltaan kronologisesti, mutta ajoittain hän kommentoi nykypäivää tai kertoo ikään kuin sivuhuomautuksena jostain henkilöstä tai pienemmästä tapahtumasta.

Brežnevin muistelmat pyrkivät vetoamaan lukijansa nostalgiantunteeseen. Tätä henkii esimerkiksi seuraava lainaus:

Iltaisin, kun tapani mukaan palasin kotiin, kohosi purppurainen iltarusko siniselle taivaalle Zaporozhtalin masuunien ylle, ja edessä olevien vedessä kahdentuvien satojen valojen perusteella saattoi aavistaa kuuluisan padon kaaren.³²

Maiseman ja esimerkiksi iltataivaan kuvailu on varsin herkkää ja pyrkii herättämään lukijassa tunteita ja muistoja. Kauniin maiseman kuvailun seassa kuitenkin piilevät varsinaiset ylpeydenaiheet: Zaporozhtalin masuunit ja jo aiemminkin mainittu pato. Tämä on juuri sellaista aatteen vaivihkaa imeyttämistä, mitä Politizdat pyrki julkaisuihinsa ujutta-
maan. Tuon kuvaillun maiseman teki erityisen kauniiksi jälleenrakennettu pato ja yhteisellä työllä korjatut ja uudelleen avatut tehtaan masuunit. *Jälleenrakennuskausi* loppuu myös varsin nostalgiseen sävyyn:

Kun tarkastelen taivaltani ja muistelen vuosia, jotka uhrasin jakamattomasti Dneprin alueelle, voin sanoa, että toisen kerran minä silloin solmin sukulaisuussuhteet suurten teollisuuslaitosten ja kukoistavien vainioiden ihanaan seutuun. On ilahduttavaa, että sain työskennellä yhdessä tuon auliin maan työläisten, kolhoosilaisten, rakentajien, insinöörien, agronomien ja tiedemiesten kanssa.³³

Tämän kaiken valossa voi sanoa, että Brežnevin muistelmat ovat varsin kaunokirjalliset: ne nojaavat pitkälti kertomustasoon ja siinä jaettuun tietoon paikoista ja tapahtumista.

³¹ Jones 2019, 101.

³² Brežnev 1979, 56.

³³ Brežnev 1979, 111.

Brežnevin muistelmien vahva kertomuksellisuus liittää ne selvästi myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuuden perinteeseen: tavallisen, yksityiskohtaisen ja seikkaperäisen etenemisen sijasta muistelmat nojaavat Brežnevin rakentamaan kertomukseen, joka etenee ikään kuin kohtauksesta kohtaukseen. Muistelmat sovitettiin myös muun muassa näytelmäksi.³⁴ Hruštšovin muistelmat sen sijaan eivät samalla tavalla nojaa yhtenäiseen, etenevään kertomukseen, vaan ote on dokumentaarisempi. Hruštšov kertoo ensin ajatuksiaan yhdestä asiasta ja käy hyvin yksityiskohtaisestikin läpi siihen liittyviä seikkoja. Vaikka muistelmat etenevät toki loogisesti ja kronologisesti, keskittyy Hruštšov välillä muistelemaan enemmän jotain tiettyä aihetta tai henkilöitä, kuten Stalinia.³⁵

³⁴ Brežnevin muistelmat luettiin aikanaan myös äänilevyille, siitä kirjoitettiin näytelmiä ja sävellettiin myös musiikkiteoksia. Brežnevistä maalattiin myös taulu, missä hänet kuvattiin suurena sotasankarina. (Volkov, Solomon 2009: *The Magical Chorus: A History of Russian Culture from Tolstoy to Solzhenitsyn*. Alfred A. Knopf. 214–215.)

³⁵ Esimerkiksi Khrushchev 2006, ”Reflections on Stalin”, 153–170.

2 Yhteisö ja yksilöt

Bolševikkisankareista haluttiin kirjoittaa elämäkertoja, mutta kirjoittajat kohtasivat aina ongelman, missä suhteessa esitetään yksilöä ja yhteisöä, ja kuinka paljon yksilön saavutuksille ja työlle annetaan merkitysarvoa historiallisessa kehityskulussa.³⁶

2.1 Sankarilliset neuvostokansalaiset

Yleensä neuvostoelämäkerroissa pyrittiin korostamaan työntekoa ja henkilökohtaisen elämän uhraamista poliittisen työn tieltä. Tämä johti useimmiten latteisiin hahmoihin, joiden elämä koostui pienistä, merkityksettömistä asioista, joista yritettiin tehdä merkityksellisiä ja suuria poliittisen työn merkitystä ja historiallista kontekstia korostamalla.³⁷

Tämä näkyy erityisen hyvin Brežnevin muistelmissa. Brežnev mainitsi nimeltä useita henkilöitä, jotka olivat sairastuneet vakavasti, mutta jatkoivat urheasti töitään, ja joskus jopa reippautensa ansiosta paranivat sairaudestaan, esimerkiksi hän kertoi eräästä Dneprin voimalaitosta jälleenrakentamassa olleesta naisesta näin:

--sain tietää, että Anja oli sairastunut vaikeasti. Syynä oli nälässä eletty sotatalapsuus, joka edisti tuberkuloosin puhkeamista. Tietysti teimme kaikkemme, jotta Anja paranisi. Tarjosimme hänelle toista työtä, mutta hän kieltäytyi jyrkästi: »En minä voi elää ilman rakennustyömaata ja muita työtöjä.»³⁸

Brežnev kertoi tavanneensa kyseisen naisen myöhemmin, ja tämä oli parantunut sairaudestaan. Brežnev kirjoitti:

³⁶ Jones 2018, 5–6.

³⁷ Jones 2018, 5.

³⁸ Brežnev 1979, 68-69.

Olen vakuuttunut siitä, että hänen parantumiseensa vaikuttivat muutkin syyt kuin lääkkeet ja etelän parantolat. Anja pelasti itsensä säilyttämällä reippautensa. Hän ei jättänyt työtään eikä sulkeutunut itseensä, vaan eli täysipainoista elämää.³⁹

Brežnev antoi ymmärtää, että yksilön oli paneuduttava koko voimallaan työhön maansa ja neuvostoprojektin tulevaisuuden puolesta. Toisaalta tämä saattoi viitata Brežnevin omaan heikkoon terveydentilaan: hän jatkoi työtä maan johdossa, vaikka oli jo varsin iäkäs ja heikossa kunnossa.

Brežnev mainitsi useita sankarimaisesti ja innovatiivisesti toimineita henkilöitä, jotka toimillaan tulivat pelastaneeksi kokonaisia rakennusurakoita ja näin edistivät koko valtakunnan jälleenrakennusta.⁴⁰ Esimerkiksi Brežnev kirjoitti insinööristä, joka sodan aikana pelasti tärkeitä piirustuksia:

Tässä haluaisin sanoa pari kiitoksen sanaa eräästä vaatimattomasta naisesta, Zaporozštalın insinööristä J.S. Šeremetistä. Paljoonko yksi ihminen pystyy? Paljoon, jos hän on uskollinen asialleen ja muistaa velvollisuutensa. Perääntymisen synkkinä päivinä, kun hitleriläiset tulittivat kaupunkia, hän keräsi, vei pois, talletti ja vihdoinkin palautti tehtaalle kaikki laskelmat ja piirustukset. Monta tuhatta arkkia. Ja että niille oli käyttöä!⁴¹

On kyseenalaistettavissa, oliko yhden ihmisen pelastamalla piirustuksilla loppujen lopuksi niin suuri merkitys, kuin Brežnev antoi ymmärtää. Kyseisessä lainauksessa tärkeää on huomioida kuitenkin se, että Brežnev korosti ja arvosti yksilönkin työpanosta. Yksittäisten ihmisten nimiä ja tekoja luettelemalla Brežnev kertoi, että jokaisen panos yhteiskunnassa oli tärkeä. Brežnev teki maininnoillaan useista henkilöistä neuvostosankareita.

³⁹ Brežnev 1979, 68-69.

⁴⁰ Brežnev mainitsi nimeltä esimerkiksi lukuisia asentajia, insinöörejä, tehtaiden ja työmaiden johtajia, vuoromestareita ja hallintopäälliköitä. Brežnev 1979, passim.

⁴¹ Brežnev 1979, 85.

Hän mainitsi nimeltä esimerkiksi erään teräsasennushallinnon päällikön, josta hän kirjoitti seuraavasti:

Valtionpalkinnon sai myös teräsasennushallinnon päällikkö Mark Ivanovitš Nedužko, sangen lahjakas ja rohkea mies. Hän oli kotopuolen miehiä, Dnepropetrovksin alueelta. Hän oli syntynyt köyhän talonpojan perheessä, työskennellyt tehtaassa viilaajana ja hitsaajana ja siirtynyt sitten asennuspuolelle. Viisivuotissuunnitelmien kaudella hän johti jo asennustöitä Uralin ja Siperian rakennuksilla ja sodan aikana rakensi bensiinijohtoa piiritettyyn Leningradiin. Putket asennettiin Laatokan jäällä ja laskettiin sitten pohjaan. Tällä tavalla turvattiin Leningradin rintaman polttoaineensaanti. Tulituksen aikana Mark Ivanovitš oli pudonnut Laatokan jäiseen veteen ja sairastanut siitä lähtien vakavasti. Mutta työtä hän teki elämänsä loppuun saakka.⁴²

Brežnev nosti esimerkilliseksi kansalaiseksi ylläolevan lainauksen mukaan koko elämänsä maalleen ja kommunismille omistaneen miehen, joka oli aloittanut työläisenä ja sitten edennyt urallaan. Tehokeinona Brežnev puhutteli mainittua Nedužkoa lämpimästi etunimellä. Brežnev kuvasi, kuinka henkilökohtaisella työpanoksellaan yksilö pystyi vaikuttamaan suureen kehityskulkuun ja toimimaan yhteisönsä ja maansa hyväksi. Tällaiset tarinoilla pyrittiin vaikuttamaan kansalaisiin innostavasti ja herättämään uudestaan sitä paloa, jonka voimin Neuvostoliitto ja sen kansalaiset olivat selvinneet sodasta ja sen jälkeisestä jälleenrakennuksesta.

Hruštšov ei mainitse muistelmissaan tavallisia kansalaisia samalla tavalla, kuin Brežnev. Hänen muistelmissaan keskeisessä roolissa ovat puolueen ylimmät toimijat, jotka antoivat määräyksiä ja tarkkailivat niiden toteutumista.

⁴² Brežnev 1979, 84.

2.2 Puolueen ylimmät toimijat

Brežnev kertoi muistelmissaan niin omasta toiminnastaan kuin kohtaamiensa yksilöiden ja joukkojen toiminnasta erilaisilla rakennustyömailla varsin passiiviseen ja yleiseen sävyyn, mutta Hruštšovin muistelmissa aktiivisena tekijänä ja kokijanakin on usein hän itse. Hruštšov kertoi esimerkiksi, miten Stalin tai muut politbyroon jäsenet ottivat hänen tekemänsä työn vastaan, ja hänen muistelmissaan nämä henkilöt olivat aktiivisia toimijoita.⁴³ Tämä on yksi keskeisiä eroja Brežnevin ja Hruštšovin muistelmissa.

Brežnev mainitsi harvoin nimeltä Moskovan ylintä poliittista johtoa tai muita ylempiä puoluetoimijoita, vaan käytti puhuessaan passiivia.

Minulta ei odotettu pelkästään tunnollista työtä, vaan myös huomattavia muutoksia, jyrkkiä uudistuksia. Minulta odotettiin puolueen koko alueorganisaation toimintatyylin uudistusta, rakennustyön vauhdin voimakasta nopeutumista useilla tuotantolaitoksilla ja ennen kaikkea Zaporozstalissa.⁴⁴

Passiivin käyttö anonymisoi tekstissä toimijat, joihin Brežnev viittaa. Tämä antaa käsitellyistä henkilöistä sellaisen kuvan, että heillä ei ikään kuin ole väliä. Brežnev säilyttää toimijuuden itsellään, jättäen muut poliittiset toimijat nimettömiksi. Brežnev mainitsi kyllä ylimmät hallintoelimet, mutta ei nimeä toimijoita:

Tietenkään emme olisi voineet ryhtyä näin mittavaan rakennushankkeeseen ilman Venäjän kommunistisen puolueen (bolševikkien) keskuskomitean ja Neuvostoliiton ministerineuvoston aktiivista ja tehokasta apua. Meiltä vaadittiin paljon, mutta meitä myös tarpeen tullen autettiin kiireellisesti. Sanotakoon vain, että oli sellaisiakin päiviä, joina rakennustyömaalla nähtiin samanaikaisesti viisi Moskovasta tullutta ministeriä. Zaporozstalia oli määrätty auttamaan ja auttoivat auto- ja lentokoneteollisuuden ministeriöt,

⁴³ Khrushchev 2006, esimerkiksi 10–11.

⁴⁴ Brežnev 1979, 58.

*aseteollisuusministeriö, liikennevälineteollisuus-, hiiliteollisuus- ja öljyteollisuusministeriöt.*⁴⁵

Brežnev mainitsi muistelmiensa *Jälleenrakennuskausi* -osiossa Stalinin nimeltä vain muistelllessaan erästä käymäänsä keskustelua Polohyn piirikomitean sihteerin Šertjukovin kanssa:

– Pravdan pääkirjoituksessa meitä on haukuttu. Että Zaporozhtalin jälleenrakentaminen sujuu liian hitaasti. Tyyli oli kovin jyrkkä.

Olimme hetken vaihi.

– Vai sillä tavalla, sanoit[n] vihdoihin. – Taitaa tulla puhelu Stalinilta. Täytyy tästä lähteä.

*Yöllä J.V. Stalin todellakin soitti minulle, ja keskustelu oli varsin vakava.*⁴⁶

Tässä lyhyessäkin maininnassa ilmeni kuitenkin, mitä Brežnev oli ajatellut Stalinista: hän arvasi miten Stalin suhtautui siihen, että jälleenrakentamisurakka ei sujunut odotetulla tavalla, ja miten tämä menettelisi.

Hruštšovin muistelmissa suuressa roolissa olivat hänen itsensä ja Stalinin lisäksi politbyroon muut jäsenet, keskeisimpinä Lavrenti Berija ja Georgi Malenkov⁴⁷. Hruštšov kertoi paikoin varsin tarkasti, kuinka työskentely ja yhteistyö heidän kanssaan sujui, ja millaisena hän näki heidät. Hruštšov paljasti muistelmissaan hyvin suorasanaisesti, mitä ajatteli esimerkiksi Berijasta:

-- Olin kovin huolissani puolueemme ja maamme tulevaisuudesta. Aavistin Berijan nyt ottavan ohjat, ja se olisi loppumme alku. En luottanut häneen enkä pitänyt häntä todellisena kommunistina. Pidin häntä kykeneväisenä

⁴⁵ Brežnev 1979, 87.

⁴⁶ Brežnev 1979, 75.

⁴⁷ Lavrenti Berija (1899–1953) toimi Neuvostoliiton sisäministerinä vuodesta 1938 eteenpäin ja turvallisuuspäällikkönä vuodesta 1941 vuoteen 1953. Politbyroon jäsen vuodesta 1946. Malenkov (1902–1988) kuului Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitean sihteeristöön vuodesta 1939 vuoteen 1953, ja toimi ministerineuvoston varapuheenjohtajana vuosina 1946–1953. Politbyroon jäsen vuodesta 1946. Khrushchev 2006, ”Biographies”, s.783, 810. Molemmat kuuluivat Stalinin sisäpiiriin.

*mihin tahansa, teurastajana ja murhaajana joka tekisi lopun heistä, joista hän ei pitänyt.*⁴⁸

Myös Stalinista Hruštšov puhui hyvinkin suoraan:

*Mutta hän otti johtaakseen kaikki sellaiset asiat ja hän teki asiat väärin. On hankalaa arvioida edes suunnilleen kuinka paljon hän vahingoitti maamme. Hän teki paha jälkeä. Hän tuhosi kaiken, jonka hän kuvitteli olevan itseään vastaan.*⁴⁹

Hruštšov kertoi myös varsin mielenkiintoisesti, millaisia kohtaamisia heillä puolueen ylimmän sisäpiirin kesken oli. Illallisilla Stalinin vapaa-ajan asunnolla Hruštšov kertoi kokoontuvansa usein illan päätteeksi Malenkovin, Berijan ja muiden Stalinin sisäpiiriläisten⁵⁰ kanssa keskustelemaan illan aikana tapahtuneista asioista:

*Keskustelut käytiin kylpyhuoneessa, minne kokoonnuimme pesemään kätemme ennen ja jälkeen illallisen, ja joskus vaihdoimme siellä ajatuksia. Se oli tilava kylpyhuone, ja tapasimme joskus kokoontua sinne ennen ja jälkeen istuntojen. Ennen istuntoja puhuimme siitä, mitä tulisi tapahtumaan, ja illallisen jälkeen keskustelimme siitä, miten ateria oli mennyt ja mitä siitä seuraisi.*⁵¹

⁴⁸ (Käänt. SJ) "I was greatly troubled for the future of our party and our country. I felt that Beria would now take over, and that would be the beginning of the end for us. I didn't trust him and didn't consider him a real Communist. I considered him capable of anything, a butcher and a murderer who would make short work of those he didn't like." Khrushchev 2006, 151. Berijasta myös: "Beria and others" s.58–66, "Once again on Beria" s.170–182.

⁴⁹ "But he took charge of all such matters and he did things wrong. It's hard to estimate even approximately the harm he did to our country. He made a clean sweep. He destroyed everything that he imagined was opposed to him." Khrushchev 2006: 158.

⁵⁰ Sisäpiiriin laskettiin kuuluvaksi ne henkilöt, joihin Stalin luotti. Esimerkiksi Khrushchev 2006, 112.

⁵¹ "The conversation was being held in the bathroom where we gathered to wash our hands before and after dinner and sometimes changed opinions. It was a spacious bathroom, and we sometimes gathered there before and after sessions. Before the sessions we would talk about what was to come, and after dinner we would discuss how the meal had gone and what the consequences were." Khrushchev 2006, 34.

Hruštšovin mukaan Stalinin viimeisinä vuosina niin kutsutut sisäpiiriläiset viettivät lähes joka päivä aikaa Stalinin vapaa-ajan asunnolla, missä he osallistuivat kokouksiin ja myöhään jatkuville illallisille. Muistelmat jatkoivat Hruštšovin poliittista linjaa: ne nostivat esille aiemmin salassa pidettyjä ja vaiettuja asioita arvostetuista vallanpitäjistä.

Yhteinen piirre Brežnevin ja Hruštšovin muistelmissa on, että molemmat mainitsivat Leninin useampaan kertaan. Tämä ei ole yllättävää, sillä molempien hallintokaudella haettiin legitimitteettiä re-leninisaatiosta.⁵²

Hruštšov mainitsi esimerkiksi muutamaankin otteeseen, että Lenin oli se henkilö, joka oli aikanaan luonut puolueen ja rakentanut järjestelmän, jonka varaan yhteiskunta oli rakentunut, ja että jo Lenin oli Neuvostoliiton alkuaikoina varoittanut Stalinin puutteista.⁵³ Brežnev taas muistutti, että Lenin oli korostanut, kuinka tärkeässä roolissa työläinen oli yhteiskunnassa:

*--joista Vladimir Iljitš Lenin sanoi samana vuonna 1919:
»Ensimmäinen koko ihmiskunnan tuotantovoima on työläinen, työtätekevä.
Jos hän selviää hengissä, me pelastamme kaiken ja rakennamme uudelleen.»⁵⁴*

Tämä lainaus valottaa myös syitä, miksi Brežnev mainitsi muistelmissaan useita työläisiä: he olivat niitä, joiden varaan jo Lenin korosti yhteiskunnan rakentuvan.

⁵² Jones 2015, 34.

⁵³ Khrushchev 2006, 122.

⁵⁴ Brežnev 1979, 91.

3 Muistelmat vaikuttamisen keinona

3.1 Aatteellinen vaikuttaminen

Etenkin 1970-luvun neuvostopropaganda oli hyvin kulunutta ja kaavamaista siitä huolimatta, että uusia tehokkaita vaikutuskeinoja yritettiin Brežnevin kaudella löytää.⁵⁵ Politizatilla oli paljon pelissä: kyse ei ollut pelkästä puolueen tuesta ja kansan suosiosta, vaan myös koko neuvostoprojektin tulevaisuudesta ja kylmän sodan voittamisesta.⁵⁶ Brežnevin aikana poliittinen johto oli huolissaan revisionismista ja siitä, että ihmiset elivät liian irrallaan ideologiasta.⁵⁷ Tämä kaikki toimi loistavana kannustimena uudenlaisen ja tehokkaamman propagandan keksimiselle ja julkaisemiselle.

Brežnevin kauden propagandan keskeinen aihe oli kylmä sota ja sen aiheuttama vastakkainasettelu idän ja lännen välillä. Kylmä sota ja tarve puolustautua lännen suunnitelmia vastaan tarjosivat syyn Brežnevin johtamalle hallinnolle ylläpitää ajatusta vahvan johdon tarpeesta ja vahvasta kommunismista.⁵⁸ Brežnev kertoi kylmästä sodasta ja sen aiheuttamasta asettelusta muistelmissaan seuraavaa:

Se ei ollut ensimmäinen eikä valitettavasti viimeinenkään tapaus, jolloin kapitalistiset valtiot vaikeuksiimme luottaen yrittivät sanella meille tahtonsa ja puuttua sisäisiin asioihimme. -- Mutta jouduimmeko me hukkaan? Peräännyimmekö me? Pysähtyikö liikkeemme? Ei! Valtamerentakaiset viisaat iskivät kirveensä kiveen politiikassaan, mikä olisi hyödyllistä muistaa tänäänkin, sillä se on sekä opettavaista että ajankohtaista.⁵⁹

Samassa lainauksessa Brežnev kommentoi niin jälleenrakennusaikaa kuin nykypäivää, eli muistelmien julkaisuaikaa. Se, mikä päti aiemmin jälleenrakennusaikana, päti yhä

⁵⁵ Jones 2015, 34–35.

⁵⁶ Jones 2015, 36.

⁵⁷ Jones 2015, 54.

⁵⁸ Majander 1995, 249. Majander, Mikko 1995: ”Onnistuiko Ostpolitik? Kolme näkökulmaa kylmän sodan päättymiseen”. *Lähihistoria: teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. (Toim. Timo Soikkanen) Turun yliopisto. s.240–256.

⁵⁹ Brežnev 1979, 59.

tuolloin, 1970-luvulla: Neuvostoliiton tuli puolustautua ulkomailta tulevaa painostusta vastaan. Toisen kerran Brežnev mainitsi vastakkainasettelusta ja kilpailusta näin:

Pakostakin tulee ajatelleeksi, mitä me olisimmeakaan saaneet aikaan, miten paljon pitemmälle päässeet yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa kehityksessä, jollei meitä olisi häiritty, jollei olisi aseteltu keppejä rattaisiin, ei estetty rauhantyöstä eikä pakotettu varustelukilvan kautta uhraamaan suuria voimia ja varoja maanpuolustukseen. Miten voimakas sentään onkaan neuvostorakenne ja meidän kansamme, kun me kaikista vaikeuksista ja esteistä huolimatta olemme saavuttaneet talouselämässämme, tieteessämme ja kulttuurissamme sellaisen korkean tason, joka meillä oli lähestyessämme Lokakuun kuusikymmenvuotisjuhlaa!⁶⁰

Molemmissa lainauksissa tulee esille sekä vastakkainasettelu että neuvostojärjestelmän ylistäminen. Brežnev puhui varsin ylevästi ja juhlavasti kansakunnan saavutuksista korostaen vaikeaa tilannetta ja ulkopuolelta tullutta estelyä. Vaikka Brežnev puhui jälleenrakennuksen ajasta, ovat molemmat lainaukset sovellettavissa myös muistelmien syntytilanteeseen: kylmä sota ja vastakkainasettelu oli yhä ajankohtaista. Brežnev peräänkuulutti neuvostokansalaiselta edelleen vahvaa asennetta vaikeuksista huolimatta. Hruštšov ei mainitse muistelmissaan vastakkainasettelun teemoja, vaan hänen muistelmissaan Neuvostoliiton ja kansan vihollinen oli ennen kaikkea Stalin.

Jonesin mukaan poliittisen kirjallisuuden muutokset etenivät tasaisesti huolimatta Hruštšovin ja Brežnevin kausien erilaisista lähestymistavoista propagandaan ja ideologiaan.⁶¹ Muistelmat heijastelevatkin kirjoittajiensa ajamaa politiikkaa ja sitä aikaa, kun he olivat vallassa: Hruštšovin muistelmien keskiössä oli ajatus asioiden totuudenmukaisesta kertomisesta ja menneisyyden virheiden ja epäkohtien paljastaminen, kun taas Brežnevin muistelmat olivat enemmänkin keino yrittää inspiroida niin kutsutun pysähtyneisyyden ajan turruttamia ihmisiä.

⁶⁰ Brežnev 1979, 92.

⁶¹ Jones 2019, 29.

Brežnev esimerkiksi teoksessaan kritisoi myös poliittisia toimijoita, jotka kärsivät hänen sanojensa mukaan aloitteellisuuden puutteesta. Tämän voi tulkita pysähtyneisyyden ajan kritiikiksi, ja yritykseksi stimuloida niin poliittisia henkilöitä kuin tavan kansalaisiakin:

Muistellessani niiden vuosien työtä ja käydessäni mielessäni läpi monia tapamiani ihmisiä näen arvostaneeni heissä ennen kaikkea sitkeyttä, itsestä ajattelua, pätevyyttä, herkistynyttä uuden tajua ja taitoa ajoissa havaita ja kannattaa joukkojen aloitteita ja luovaa työtä. Todettakoon tässä, että nykyäänkin nämä ominaisuudet tai – jos niin halutaan sanoa – toimintatyyli on meille välttämättömämpää kuin mikään muu. On tärkeää loppuun saakka poistaa taloudellisen johdon käytännöstä liika varovaisuus, vastuun pelko ja virastokankeus, tarpeettomat vetoamiset vähämerkityksisissä asioissa ylempiin instansseihin ja pyrkimys välttää vastuuta ja siirtää se toisten kannettavaksi. Valitettavasti sellaista vieläkin tapaa.⁶²

Brežnev otti kantaa niin kansalaisten ominaisuuksiin kuin poliittisten ja taloudellisten toimijoiden työtapoihin; kansalaisen on pysyttävä sitkeänä ja innovatiivisena työntekijänä, ja virkamiesten on kannettava vastuunsa ja tehtävä työnsä tarkasti.

3.2 Ajatukset tulevaisuudesta

Brežnev viittasi muistelunsa lomassa usein nykypäivän tilanteeseen ja asioihin, jotka todennäköisesti olivat aikalaislukijalle tuttuja. Lisäksi tekstissä on joitain kohtia, jotka antavat ymmärtää, että todellinen asia tuli lukea rivien välistä. Esimerkiksi Brežnevin maininta uuden perustuslain pykälästä, joka salli kansalaisen tehdä parannusehdotuksia puolueelle on varmasti käynyt aikalaislukijalle enemmän järkeen ja tuonut mieleen kenties jonkin ajankohtaisen tapauksen tai uutisen.

Tätä perustuslain pykälää pidän periaatteellisesti tärkeänä. Jos me nyt pyrimme korkeatasoiseen ja sanoisin jopa korkeimmantasoiseen järjestyneisyyteen ja haluamme lujittaa kuria kaikilla tasoilla – työkuria, teknologista

⁶² Brežnev 1979, 107.

kuria, suunnitelmakuria, – niin me tarvitsemme ehdottomasti kiinnostunutta, tarkkaavaista ja kriittistä näkemystä asioiden tilasta. Se auttaa turvaamaan tähän ehdottomasti tarvittavan yhteiskunnallisen ja poliittisen ilmapiirin. Ilmapiirin, joka synnyttää pyrkimyksen työskennellä tehokkaammin, tuottavammin ja paremmin.⁶³

Lainaus ei sano suoraan, mitä Brežnev toivoi kansalta, vaan puhe oli varsin kaartelevaa ja maalailevaa, mikä toimii myös retorisena vaikutuskeinona. Aikalaislukija kuitenkin todennäköisesti ymmärsi paremmin, mitä Brežnev tarkoitti. Hruštšovin totuuden ongelman yhteydessä mainittu kiillottamisen kritiikki pätee tässäkin: Brežnev peräänkuulutti kritiikkiä ja palautetta, mutta mainitsi kuitenkin, että ennen kaikkea sellaista palautetta haluttiin, joka johtaisi positiivisiin ja tuottaviin lopputuloksiin. Kritiikki oli tervetullutta, kunhan se oli oikeanlaista kritiikkiä.

Brežnev kirjoitti muistelmiinsa myös mielipiteitään johtajuudesta:

Periaate, että vain yksi mies määrää, mitä tehdään, on hyödyllinen ja sellaisella mittavalla rakennustyömaalla välttämätönkin, mutta on paha juttu jos se yksi mies lakkaa kuuntelemasta kritiikkiä.⁶⁴

Brežnev puhui toki rakennustyömaan johtamisesta, mutta mielestäni tämän voi ajatella kannanotoksi valtion johtamisesta. Brežnev linjasi jälleen ikään kuin rivien välissä, että hänen mielestään oli hyvä, että valtiolla oli yksi selvä johtaja, jota toiset henkilöt auttoivat. Jonesin mukaan 1970-luvun lopussa ilmeni myös joitain ongelmia liittyen intelligentsian tottelemattomuuteen.⁶⁵ Tämän valossa Brežnevin muistelmissa on nähtävissä pyrkimyksiä asettaa myös niskuroiva intelligentsia takaisin ruotuun. Ylläoleva lainaus sopisi yhteen myös tämän ajatuksen kanssa.

⁶³ Brežnev 1979, 105.

⁶⁴ Brežnev 1979, 103.

⁶⁵ Jones 2019, 115. Intelligentsialla tarkoitettiin koulutettua väestöä, joka työskenteli esimerkiksi tieteen ja kulttuurin saralla.

3.3 Totuuden ongelma

Muistelmissa esitetty totuus on aina muistelijan oma totuus, subjektiivinen kokemus: muistelmakirjallisuus on siis ensikäden lähteenä aina lähtökohtaisesti epäluotettava lähde, sillä muistelija on yleensä tapahtumiensa keskipisteessä, ja hänen subjektiivinen kokemuksensa on hänen oma totuutensa.⁶⁶ Hruštšovin lyhyen kauden saavutuksena voi pitää sitä, että tavalliset kansalaiset kiinnittivät huomiota neuvostohallinnon harjoittamaan sensuuriin ja salailuun, ja kuinka tärkeitä ne todellisuudessa olivat puolueelle ja sen toiminnalle.⁶⁷

Hruštšov piti itseään totuuden miehenä. Hän toi jo omalla kaudellaan vahvasti esille Stalinin terrorin ja muut virheet, esimerkiksi salaisessa puheessaan vuonna 1956, jossa Hruštšov maalasi kuvan Stalinista neuvostokansan vihollisena.⁶⁸ Hruštšov esitti itsensä totuudenkertojana ja kritisoi esimerkiksi kriittiseen sävyyn kirjoittaneita vangittuja kirjailijoita puolustellen positiiviseen sävyyn kirjoittavia, joiden kirjoituksia kuvailtiin kiillottamiseksi.⁶⁹ Hruštšov syyllistyi kuitenkin itse juuri tähän mainittuun kiillottamiseen: Hruštšov keskittyi usein omissa puheissaan pelkkiin positiivisiin puoliin lakaisten huonot asiat maton alle.⁷⁰

Omissa muistelmissaan Hruštšov kirjoitti kuitenkin, että hänen on tarpeellista muistelijana kertoa myös varjopuolista:

Nyt, kun talletan muistelmiani ja yritän muistella kaikkein selkeimpiä hetkiä menneisyydestä, muistan myös sellaisia, joilla oli vahingollisia vaikutuksia yhteiskuntaamme. -- Tehtäväni muistelijana on mielestäni puhua tapahtumien negatiivisista puolista. Siinä, mitä tapahtui, ei ollut pelkästään kyse virheistä, vaan vallan väärinkäytöstä. Mikäli Stalinin harjoittamaa väärinkäyttöä ei olisi tapahtunut, saavutuksemme olisivat olleet moninkertaiset.

⁶⁶ Rasilainen 1995, 63.

⁶⁷ Hooper 2008, 327.

⁶⁸ Hooper 2008, 306, 307–309.

⁶⁹ Hooper 2008, 326.

⁷⁰ Hooper 2008, 326.

*Tämän johdosta keskityn muistelmissani siihen puoleen asioista, etteivät vahingolliset tapahtumat enää toistuisi --.*⁷¹

Muistelijan ja lukijan välille tulisi muodostua niin kutsuttu omaelämäkerrallinen sopimus: lukijan tulisi voida luottaa siihen, että tekijä, kertoja ja päähenkilö ovat samat, ja että muistelija kertoo asiat niin, että ne ovat tämän totuuden mukaisia; lukijan on voitava luottaa muistelijan esittävän todellisia tapahtumia.⁷² Hruštšov mainitsi paikoin muistojensa olevan subjektiivisia kokemuksia ja vain hänen omia käsityksiään asioista ja tapahtumista. Esimerkiksi mainitessaan liikkuneista huhuista Stalinin ja tämän isän taustoista, hän huomautti:

*Tämä fakta vain tuli mieleeni nyt. Se ei anna syytä vetää mitään johtopäätöksiä, koska sillä ei todellisuudessa ole suurtakaan merkitystä. Minä vain kerron, millaisia asenteita ihmisillä oli sellaisiin asioihin.*⁷³

Hruštšov mainitsi myös erästä Stalinilta kuulemaansa liioiteltua metsästystarinaa kertoessaan, ettei ollut itsekään varma asiaan liittyvistä faktoista:

*Kerron vain, mitä kuulin. Suhtautukaa siihen varauksella.*⁷⁴

Hruštšov painotti muistelmissaan moneen otteeseen, että hänen kertomansa oli todellakin vain hänen kokemaansa: hän kertoi asioista niin kuin hän ne itse oli kokenut. Tämä lisää luottamusta lukijan ja muistelijan välillä. Tätä voi myös pitää osittain retorisenä keinona, joka korostaa Hruštšovin omaa ääntä kertojana.

⁷¹ "Today when I am recording my memoirs and trying to remember the most vivid moments from the past, I also recall those that had a harmful effect on the life of our society. -- My task as a memoirist, as I see it, is to talk about the negative aspect of events. What is involved here is not just errors but abuse of power. If the abuses committed by Stalin had not occurred, our achievements would have been many times greater. That is why I am focusing my memoirs on that aspect of things, in order to help rule out the possibility of a repetition of events that were harmful --." Khrushchev 2006, 46.

⁷² Rytönen 2006, 32, 35.

⁷³ "I'm simply recalling this fact to mind here. It provides no grounds for drawing any conclusions, because it doesn't really have great significance. I am simply telling what kind of attitude people had toward such questions back then." Khrushchev 2006, 131.

⁷⁴ "I'm only telling you what I heard. Take it for what it's worth" Khrushchev 2006, 133.

Brežnevin muistelmissa esitettyjä asioita todistetaan paikoin todellisiksi mainitsemalla tiedon olevan suoraan esimerkiksi kokouspöytäkirjasta tai pikakirjoitusmuistiinpanoista, esimerkiksi:

Tulevaisuudensuunnitelmat sekaantuivat hosumiseen, kiistoihin ja hetkellisiin huoliin, pääasia katosi näkyvistä. Selaillessani nyt täysistuntojen, konferenssien ja aktiivijäsenten kokousten pikakirjoitusmuistiinpanoja näen, miten usein jouduin silloin puhumaan nimenomaan tästä asiasta.⁷⁵

Siteeraan hänen sanojaan suoraan pikakirjoitteen mukaisesti --⁷⁶

Tämä on lähdekriittisesti tarkasteltuna varsin ristiriitainen piirre Brežnevin muistelmissa. Teoksessa on mainittu ylläolevien lainausten mukaisesti joitain lähdeaineistoja, mutta lukija ei voi silti luottaa asioiden paikkansapitävyyteen: lukijalla ei ole pääsyä käytettyihin aineistoihin. Aineistoja ei esitellä tarkasti, vaan ne mainitaan hyvin yleisesti, ja esimerkiksi tarkan pöytäkirjan jäljittäminen on annetun tiedon pohjalta mahdotonta. Lähdeaineistojen mainitseminen on vain näennäistä luotettavuuden tavoittelua. Kyseessä eivät ole kuitenkaan todella Brežnevin itsensä kirjoittamat muistelmat, joten teoksessa kerrotuihin muistoihin ei ole täysin luottamista niiltäkään osin, missä muistelijä kertoo asioista omaan muistiinsa ja kokemuksiinsa vedoten.

Brežnevin muistelmille kävi Gorbatšovin glasnostin aikana huonosti: muistelmat vedettiin myynnistä ja tuhottiin jätöpaperina.⁷⁷ Luultavasti tämä liittyi Gorbatšovin uudistuksiin ja avoimuuspolitiikkaan, ja Brežnevin haamukirjoitetut muistelmat eivät vastanneet uutta läpinäkyvyyden ja luotettavuuden vaatimusta. Hruštšovin muistelmien mukainen totuus olisi ollut puolueelle liikaa (ja entisen pääsihteerin muisteluprojekti yritettiin lopettaa vaatimalla tämän sanelemat nauhan KGB:n haltuun).⁷⁸

⁷⁵ Brežnev 1979, 66.

⁷⁶ Brežnev 1979, 89.

⁷⁷ Ria Novosti 2006.

⁷⁸ Ufberg 2016.

Loppulause

Tutkimani teokset ovat keskenään hyvin erilaisia muistelmateoksia. Brežnevin muistelmassa toteutuivat lähes täydellisesti kaikki myöhäisneuvostoajan elämäkertakirjallisuuden kohdistuneet vaatimukset, kun taas Hruštšovin muistelmat olivat kokonaisuutena eri maata. Hruštšovin muistelmat keskittyivät suurimmilta osin Staliniin ja tämän vaikutukseen Hruštšovin kokemana.

Brežnevin muistelmassa näkyi hyvin, miten Politizdatin julkaisuihin, etenkin elämäkertakirjallisuuteen, kohdistui vaatimuksia, joita oli miltei mahdotonta kaikkia toteuttaa. Hyvän elämäkerran olisi pitänyt olla ainakin historiallisesti riittävän täsmällinen, poliittisesti korrekti mutta kuitenkin innostava ja inspiroiva, sekä tyyllillisesti lähes kaunokirjallinen: kirjallisen ilmaisun olisi pitänyt olla paikoin jopa runollista ja ehdottoman tunteita herättävää. Tämän kaiken valossa Brežnevin muistelmat täyttävät myöhäisneuvostoajan poliittisen elämäkerran kriteerit, mutta kaunokirjallisesta tyylistä ja nostalgisesta tematiikasta huolimatta ne näyttävät kuitenkin varsin laimeina. Brežnevin teos ei ole kestänyt aikaa.

Useista erillisistä maininnoista huolimatta Brežnevin luomat kuvat neuvostosankareista ja esimerkillisistä yksilöistä jäävät varsin etäisiksi: tavoiteltu inspiroiva ja innostava vaikutus jää yritykseksi, sillä yksilöiden sankaritarinat jäävät varsin irralliseksi laajemmasta historiallisen kehityskulun kontekstista. Brežnevin oman työn merkitys jää lukijalle mysteeriksi, sillä hänen omasta työstään on vain joitain varsin yleisluontoisia mainintoja. Hruštšovin muistelmat sen sijaan onnistuvat esittelemään henkilöt syvällisesti ja mielenkiintoisesti, mutta sankareina heitä ei esitetä.

Brežnevin muistelmat tarkoitettiin kiinnostamaan ja palvelemaan aikalaisia, ja teos on nykyään varinaisesti käyttökelpoinen ainoastaan elämäkertakirjallisuuden tutkimuksessa: hänen muistelmiaan ei voi käyttää ensikäden lähteenä, sillä tieto ei ole tarpeeksi luotettavaa. Koska teos kirjoitettiin ja julkaistiin Brežnevin ollessa jo varsin iäkäs, voi teosta ajatella eräänlaisena poliittisena testamenttina, joka kertoi, millaisen tulevaisuuden Brežnev toivoi puolueella ja kansalla olevan. Muistelmillaan Brežnev ei halunnut ottaa kriittisesti kantaa menneisyyteen, toisin kuin Hruštšov muistelmissaan, jotka käyvät paikoin hyvin syvällisestikin läpi esimerkiksi Stalinin virheitä ja huonoja puolia. Hruštšov

toivoi muistelmistaan olevan hyötyä tulevaisuudessa, joten jonkinlaisesta poliittisesta testamentista voi hänenkin muistelmissaan ajatella olevan kyse.

Politizdatin julkaisema elämäkertakirjallisuus oli nimenomaan aikalaisille propagandaksi tarkoitettua inspiroivaa kirjallisuutta, mutta Hruštšovin muistelmia ei tarkoitettu propagandaksi missään vaiheessa. Arvelen, että mikäli Hruštšovin muistelmat olisivat ilmestyneet Neuvostoliitossa, ne olisi poliittisen johdon toimesta joko julkisesti haukuttu ja jopa tuhottu, niin suoraan ne toivat esille puolueen ylimpien elimien päätöksenteon ja siihen liittyvät epäkohdat. Muistelmat eivät kuitenkaan voineet sellaisinaan ilmestyä Neuvostoliitossa. Teos ilmestyi venäjäksi vasta tilanteessa, missä uusi Venäjä vielä haki itseään, ja siihen tilanteeseen Hruštšovin paikoin varsin suorasukaiset ja kriittiset muistelmat olivat omiaan.

Suuremmassa mittakaavassa tarkasteltuna on mielenkiintoista, että Hruštšov pyrki ainakin jollain tavalla niin oman kautensa aikana kuin muistelmissaankin toteuttamaan avoimuutta tuomalla esimerkiksi Stalinin terroritekoja julki, mutta hänen kautensa jälkeen Brežnevin valtakaudella, hänen muistelmansa jouduttiin salakuljettamaan ulkomaille ja julkaisemaan siellä. Myöhemmin Mihail Gorbatšov pyrki kaudellaan glasnostin avulla jälleen tuomaan esille menneitä virheitä ja tuomaan myös oman aikansa asioita ja ongelmia paremmin esille mediassa, ja hänen kaudellaan Brežnevin muistelmat tuhottiin. Vaikka Hruštšovin ja Brežnevin muistelmia tulisi lukea ennen kaikkea kontekstissaan ja oman aikansa tuotteina, voi niitä lukiessa huomata myös laajemman, venäläisen totuuden etsimisen ja totuuden vaimentamisen vuorottelun perinteen.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I LÄHDEKIRJALLISUUS

Brežnev, Leonid 1979: *Muistelmia*. Suomentaneet Ulla-Liisa Heino ja Marja Koskinen. Otava.

Khrushchev, Nikita Sergeevich 2006: *Memoirs of Nikita Khrushchev: Vol. 2, Reformer, 1945-1964*. Edited by Sergei Khrushchev. Memoirs translated by George Shriver, supplementary material translated by Stephen Shenfield. Pennsylvania State University. s.3–221.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Bacon, Edwin 2002: ”Reconsidering Brezhnev”. *Brezhnev Reconsidered*, s.1–21. Macmillan Palgrave Ltd. https://www.macmillanihe.com/resources/sample-chapters/9780333794630_sample.pdf (Luettu 20.4.2020)

Hooper, Polly 2008: ”What Can and Cannot Be Said: Between the Stalinist Past and New Soviet Future”. *The Slavonic and Eastern European Review* 2 (86) April 2008, s.306–327. Available at <https://www.jstor.org/stable/25479201>.

Jones, Polly 2015: ”The Fire Burns On? The “Fiery Revolutionaries” Biographical Series and the Rethinking of Propaganda in the Brezhnev Era”. *Slavic Review* 1 (74) SPRING 2015, s. 32–56. Available at <https://www.jstor.org/stable/10.5612/slavicreview.74.1.32>.

Jones, Polly 2018: ”‘Life as big as the ocean’: Bolshevik Biography and the Problem of Personality from Late Stalinism to Late Socialism”. *The Slavonic and East European Review* 1 (96) January 2018, *Writing Russian Lives: The Poetics and Politics of Biography in Modern Russian Culture* s. 144–173. Available at https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:7b59bfb6-b663-43cd-9513-7ce2dcafa1c9/download_file?file_format=pdf&safe_filename=SEER%2BJONES%2BFINAL%2BARTICLE.pdf&type_of_work=Journal+article.

Jones, Polly 2019: *Revolution rekindled: the writers and readers of late soviet biography*. Oxford University Press.

Jungar, Sune 2000: ”Neuvostoliitto – supervalta”. *Venäjän historia*, s.456–496. Uudistettu laitos. Toimittaja Heikki Kirkinen. Otava.

Leskelä-Kärki, Maarit 2014: ”Suhteellista elämää”. Historiallinen elämä. Biografia ja historian-tutkimus. (toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen) Suomalaisen kirjallisuuden seura. s.314–331.

Pöysä, Jyrki 2015: *Lähiluvun tieto: näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Rasilainen 1995: ”Lähdekritiikki ja todistusharkinta”. *Lähihistoria: teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, s.60–80. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopisto.

Ria Novosti 2006: ”14 этапов эпохи Брежнева: чем гордиться и чего стыдиться”. (Päivitetty 7.6.2008) <https://ria.ru/20061219/57182352.html>. (Luettu 31.3.2020)

- Rytkönen, Marja 2006: ”Muistelmat, fakta ja fiktio”. *Katse Venäjään: suomalaisen Venäjä-tutkimuksen antologia*, s.31–47. Aleksanteri-sarja 3/2006. Toim. Jouko Nikula. Aleksanteri-instituutti.
- Tuuri, Antti 1995: ”Kirjailija ja lähihistoria”. *Lähihistoria: teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, s.290–293. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopisto.
- Ufberg, Ross 2016: ”The Jones Project. Smuggling Nikita Khrushchev’s memoirs out of the USSR”. 27.9.2016. Lapham's Quarterly. <https://www.laphamsquarterly.org/roundtable/jones-project>. (Luettu 15.4.2020)